

Věci divadelní a zvláště operní dospěly u nás tak daleko, že jest nejen právem, nýbrž přímo *povinností*, aby o nich otevřeně promluvili kromě odborníků v nejužším smyslu slova, t. j. referentů divadelních, i ti, kdož spolupracují na národním umění a na národní kultuře a jimž ta slova nejsou prázdným zvukem. Jak se dnes posuzují a odsuzují opravdové a čisté umělecké snahy tvůrčí, pokud jsou předváděny na scéně Národního divadla, jest něco, co se dotýká již přímo národního zdraví a co ohrožuje již přímo národní duši.

Na příští rok připadá veliký národní svátek: dovrší se století od zrodu největšího tvůrce dramaticko-hudebního, kterého jsme měli, Bedřicha Smetany. Nežila před ním, nežila po něm u nás v schráně těla smrtelného duše té síly, toho jasu a žáru, té hyperionské výsostnosti a přitom té anteoovské zemitosti, jako byla jeho. Ale pozemská pouť jeho mezi českými lidmi? Zoufalý boj a černý nevděk; bláto, kamení, trní. Všim úsilím musil *unutiti* národu to, co měl přijmouti vděčně od něho jako dar nejvzácnější. Poněvadž chtěl a dával opravdové *moderní* umění, byl podezírán z neschopnosti, nečeskosti, cizáctví. Poněvadž stál na evropské výši, poněvadž hluboko se napil z poháru světovosti, poněvadž rozbíjel hradbu domácí tísne a domácí sevřenosti a maloduché maloměšťácké upjatosti, byl podezírán z wagnerovství, urážen a štván za potlesku oficiální veřejnosti lidmi, kteří mu nesáhali ani po kotník. Zemřel; a situace se změnila, alespoň zdánlivě. Zatím co jeho odpůrci propadali se do tmy

zapomenutí, dílo jeho zapouštělo kořeny v duši jeho lidu. Začínali mu zvolna — díky vykladačům a kritikům — rozuměti. Začínali chápati, že co dal svému národu, je nahromaděný poklad velikosti a síly, zhuštěné tajemství, zavírající v sobě odkaz příštím generacím, z něhož budou žít ještě, jež budou vykládati a rozměňovati v chléb života a víno radosti ještě, až náš prach bude již rozvát větry... Začínali rozuměti, že tu je veliké národní *obcování* přítomných i budoucích, svaté a tajemné *společensví*, které váže minulost s přítomností a přítomnost s budoucností...

Tak zdálo se nedávno ještě, za velké světové války.

Ale toto poznání, které jsme začínali již s radostí vítat jako nezcizitelný statek národní duše, jest dnes ohroženo. Čím? *Tím ohybným duchem reakce, která se šíří jako mor v českém světě. Tím hnusným, zatuchlým maloměšťáctvím srdce a ducha, které olrávilo život již Smetanovi.*

Dnešní šéf Národního divadla Ostrčil společně s malířem Kyselou a režisérem Pujmanem připravují pro příští rok slavnostní cyklus dramatického díla mistrova. Bylo samozřejmě již před válkou, že dílo Smetanovo chce býti a musí býti pojímáno a vykládáno z *ducha dneška*, klíčem naší poslední touhy umělecky tvůrčí: v tom právě že jest jeho velikost, jak k tomu přímo vyzývá mnohostranným bohatstvím svého vnitřního života. Toto dílo nese v sobě určité poselství každé době, vrhá do ní přímo otázky, na něž žádá odpovědi: *je plné duchového kvasu dávno ještě nevybouřeného a nevyžitého.* Přejde naše doba a doba příští bude je vykládati zase jinak, po svém, ze svého vnitřního životního nervu, perspektivou svých duchovních potřeb a nutností.

Ale svaté, nezcizitelné právo života našeho a dnešního je, abychom na jeho apely *odpověděli po svém, ze svých zkušeností, zážitků, snah*; abychom je nazírali a zpodobovali z té naší bytosti, dotčené jím v tom, co má výlučně našeho, vybouřené jím v jejím nejvlastnějším a nejtemnějším jádru.

Taková díla, jako je dílo Smetanovo, žijí a působí i po smrti svého tvůrce jako něco živoucího, jako veliká, žhavá, neukončená

170 bytost; vyvolávají život ve všem, s čím se střetnou, nutí k sebeuvědomění doby příští, rozžehují v nich jejich stylotvornost, napomáhají jim k uměleckému sebepoznání a sebezprojevení. Jeho úděl je v tomto smyslu týž jako na příklad úděl Shakespearův nebo Goethův. Kolikerou interpretaci, kolikerou jevištní reprodukci nejen připouští, nýbrž přímo vymáhá taková dramatická velebáseň, jako je Hamlet nebo Lear nebo Faust? Máme Fausty romantické jako expresionistické, propadající se v sebemučivý stín jako vybouřené v hlad trojrozměrné skutečnosti; známe Hamlety od útočné trestající a promyšlené mstivosti až do vleklé melancholie duše, raněné marností poznání metafysického. Každá doba se v těchto pratypech lidství nejen poznává, nýbrž poznává a vynáší z nich na denní světlo i nové vrstvy, nové útvary duševního života, jež unikly nebo byly nedostupné generacím předchozím. Každá doba pokročila nad dobu předešlou tím, že objevila v nich i tváře života posud netušené, krajiny duše posud nezbadané.

Jsou tedy docela v právu naši noví umělci scéničtí, když přistupují k Smetanovi s touto touhou a snahou nové interpretace a nové reprodukce. Smetana je skutečně tok žhavého nepřebíraného bohatství slunečního, který není posud utříděn, probádán, vyneseno... a dlouho, dlouho ještě nebude. Zaměstná po generaci naši tímto dílem ještě řadu generací budoucích.

Slouží jen ke cti našim dnešním scénickým a hudebním interpretům Smetany, že nám chtějí dáti Smetanu *nového*, jehož jsme posud neznali. Kdyby neměli této tužby, neměli by důvodu svého bytí; nebyli by umělci, byli by řemeslní opakatelé a kopisté. *Domyslíti, dotvořili* Smetanu po svém musí býti svatou tužbou každé epochy, ne ovšem v libovůli a schválnosti, nýbrž *zákonně* po náповědích, které podává hluboké studium jeho díla, prodírající se pokud možno k jeho nejhlubším kořenům.

A takto, nanejvýš opravdově a zodpovědně vedou si naši mladí interpreti díla mistrova, na prvním místě Ostrčil. Osvobozuje Smetanu od nánosu staré nemyslivé manýry, která se na něho nalepila jako cizí šlaky, a proniká k jádru jeho hudebnosti

171 zcela novou tvůrčí methodou, prostou každého schematu. Je to tak nové, že to znepokojuje snad z počátku konservativního posluchače; ale záhy jej to uklidňuje, poněvadž ho to *vnitřně obohacuje*. Jaký veliký interpret, opravdu tvořivý, jest tento Ostrčil! Jakou nezapomenutelnou událostí v mém životě byl již jeho Berlioz! Má vzácný dar vmysliti, vcítiti se v cizí individualitu zvláštním pokrevenstvím, synovským nebo bratrským, svého zraku, jímž rozžhavuje i samu životnou látku cizího díla a znova ji s ní nejen prožívá, nýbrž i formuje.

A díky zasluhují si i malíř a režisér, kteří našli *nový*, adekvátní, vnějškově tvárný a rytmický výraz tomu, čím rozechvívá a otrásá dnes Smetana naši vůli prostorovou a našim citěním světové hybnosti a útočnosti. Díky zasluhují za to, jak zbavili ho všech otrělych cetek a cárů pohodlné rozšafné sousedskosti a teple zaplivaného baráčnictví, do nichž jej s lenivou nemyslivostí oblékala starší generace, která si právě nedovedla představit česťví jinak než jako koženkové výměnkářství a zápečnou loužovitost, ačkoliv víme zcela rozhodně, jak takové pojmání česťví jest Smetanovi *cizí, ano přímo odporne a protichůdné!* Smetana, tak výbojný a útočný, plný ostrého slunečního svitu a tvaru, žádá si i vnější útočnosti, výbojnosti a tvrdé rozhodnosti tvárné, která ostře vyráží svou životnou vůli v hranolovost a krystalovost docela nesmlouvavou! Smetana v dnešní interpretaci našich nových umělců dramatických jest nejen nový a výrazný, jest i nekonečně více Smetanou, než byl v běžném pojetí předešlém; důkaz, že zde jest opravdu při díle *nový tvořivý duch*, který jest věru více než skvělý rozmar nebo nápad jednotlivce, byť sebe zajímavějšího a duchaplnějšího: *nový dobový zákon a nová dobová nulnost*.

Setkává-li se jejich dílo s „kritikou“, jako byla „kritika“ p. dra Šilhana, není to hanba jejich, nýbrž veřejnosti, která takovou „kritiku“ bez studu snáší. Musí býti věci odborníků, aby znemožnili takový způsob referování, aby ukázali, kolik nevědomosti, zlé vůle a duševní chudoby se za ní skrývá. To je dnes věcí cti všech, kdož náležejí do tohoto cechu. Bez rozdílu barvy

172 politické, bez rozdílu směřového; neboť taková „kritika“ poskvrňuje v první řadě ty, kdož by mohli býti v podezření, že jsou jí směřově blízcí.

Za rok slavíme smetanovské jubileum. Má-li míti tento národní svátek vůbec mravní smysl, musí být závčas pramenem duchovního sebepoznání a duchovní očisty ve věcech, jimiž Smetana trpěl, tedy ve věcech divadelních. Není to bolestné pokoření, vidíš-li, že nic se nezměnilo od jeho doby, že umění a hudba jsou v divadle Národním v témže područí, jako byly za něho? Že totéž nepochopení, tytéž urážky a pomluvy, které otravovaly život jemu, opakují se i dnes a vybíjejí se stupňovanou silou na nových, dnešních nositelích uměleckého vývoje? Že národ setřel bláto s jeho čela, aby jim pohazoval jeho dědice, jako je Ostrčil? Lidi, kteří jdou jeho směrem a jeho drahou? Kterí se hlásí k jeho odkazu?

Martyrium Smetanovo může míti jediný smysl a účel v oblasti ducha a myšlenky: *aby znemožnilo takové martyrium u jeho pokračovatelů a nástupců*. Toto znemožnění jsme dlužni jeho veliké památce. Neprovedeme-li ho, nejsme jí hodni; a hlásíme-li se k němu přesto, vedeme si jako hnusní pokrytci a farizeové, oslovující Krista „Pane, pane“ a... neplníci jeho příkazů... Není jiného dostiučinění, není jiného usmíření jeho velikého stínu!

Osvobodte dramatické umění v Národním divadle! Vymaňte je ze všech nevěčných vnějškových pout a okovů, v něž jste je spoutali! Umění, má-li prosperovati, musí býti svobodné. Ze svobody vycházeti a dotvářeti se svobody stále širší i vyšší, toť jeho *raison d'être*. Nesmí míti pout, kromě svých vnitřních zákonů!

Máte dnes v Národním divadle dva význačné moderní duchy: Ostrčila a Hilara. Važte si jich! Jistě: jejich umění má své meze, jejich charakter své jednostrannosti. (Ale: Byl by bez nich charakter? Je bez nich vůbec charakter možný?) Avšak: má také své žhavé jádro, svůj elán, svůj přísný nesmluvný umělecký směr a cíl. Jsou to ne řemeslníci, ne přežvykovači sena a slámy, ne

173 maloměstští baráčníci a okresní ochotníci; jsou to celi a dokonali umělci, každý ve svém oboru. Važte si jich! Neochromujte jejich tvořivosti, nepoutejte jí a nevažte jí poručníkováním, dozorčením, otravováním, nedůvěrou a intrikami: celou tou malodušnou politikou, v níž si libují okresní a obecní velmožové, panští poklasní, šafáři a drábové. Tak se dnes nevychovávali již ani dobří obecní policajti nebo polní hlídači...

Nepřejte sluchu štvavé pokoutní žurnalistice — pokoutní v mravním smyslu slova, neboť jinak může býti formátu třebaš plachtového! Nevykonávejte na ně v uměleckých věcech nijakého nátlaku, ani přímého ani nepřímého! Nepropůjčujte se ani za nástroj takovým vnějším vlivům. Dejte jim úplnou a naprostou volnost. A nežádejte od nich účtů každého večera nebo týdne! Umělecká myšlenka potřebuje často let, aby se mohla realizovati. Vydají jistě účtů ze své činnosti: v uměleckém ovoci, které přinese jejich dílo. Jen hlupáci chtějí míti hrušky, švestky a třešně hned první rok od stromků, které zasadili... Tolik konsulům, jichž se týče.

Z neblahých vnějškových nátlaků, které působí nyní na Národní divadlo, vidím hlavně dva zvláště škodlivé a dnes nebezpečné. Jeden jde zeshora: opírají se jím do přísné umělecké linie jeho vedení někteří velcí páni a snaží se ji jím probortiti. Je to snaha učiniti z Národního divadla jakýsi *residenztheatr*; pěstovati tam libivé uměníčko úpadkového včerejška s laxní zpěváckou morálkou, lovicí v kalných vodách virtuosity, reflex předválečné Vídně: směs dekadence a morbidezzy, virtuosní machy a nervové sensace. Nevadí mně naprosto na našem p. ministru obchodu, že byl libretistou Nedbalovým a hudebním referentem; naopak: činí mne jej to tím sympatičtějším. Ale potkat mne v životě taková šťastná a vzácná asociace, abych byl zároveň ve vlastní osobě i ministrem i libretistou Nedbalovým, snažil bych se obě funkce, pokud jsem ministrem, co nejvíce disociovat a činil bych všecko, aby i ostatní lidé zapomněli na tento můj dualism, alespoň po dobu, pokud jsem politickým potentátem... Takt politického matadora záleží v tom, aby byl

174 v divadle a vůbec v umění *jen* pozorným posluchačem a vnímatelem jako kdokoli z nás, obyčejných smrtelníků. *Noblesse oblige* mělo by platit v první řadě pro demokracie!...

Druhý tlak jde zdola, to jest z demagogie povrchní a nevzdělané žurnalistiky, která nenávidí všechnu moderní tvorbu, již jsou cizí vývojové dráhy moderní myšlenky, která klade rovnítko mezi *národní* a *umělecky bezbarvý, bezvýznamný a bezpohlavní*; která chce — v nejlepším případě — umění včerejška a myslí, že lidovost a národnost se projevuje nejlépe uměleckou stagnací. Proti této demagogii jest třeba vyvinouti mnoho statečnosti, tím více, čím více běře nadarmo slova, jako jsou národnost a lidovost. Vpravdě nemá s nimi v oblasti umění nic víc společného než klerikalism v oblasti politiky. I těmto zručným zjevům demokracie a po případě i socialismu špatně chápanému, jest třeba čeliti světlým štítem Smetany a jeho jasné památky. I je jest třeba odraziti a radikálně odmítnouti právě jeho jménem. Neboť byl také obětí této falešně a heslově pojímané lidovosti a mělkého, nedomyšleného národnictví.

Ze zápisníku F. X. Šaldy

175

Kořen tragičnosti. Četní, ano přečetní jsou dnes lidé, kteří odmítají možnost tragičnosti a tragedie. A to proto, že jest u moderních zásadně změněn názor na život a na smrt: hodnotíme a ceníme život zcela jinak než staří: jest nám sám o sobě — holý — hodnotou nad hodnoty, čímsi absolutním, co nemůže býti ani měřeno ani váženo, co nemůže býti doceněno, tím méně přeceněno. Antickému člověku nebyl život sám o sobě — holý život — nejvyšší statek, nejvyšší dobro: tím byla čest. Neměl mu život sám o sobě smyslu: smysl dával mu teprve člověk, a sice ne člověk žijící v sobě a o sobě, subjektivný, nýbrž člověk vnějškový, objektivný, soudící; člověk hromadný, zákonodárce života; člověk sdružený v stát a národ: polis. Měl-li voliti svobodný občan antický mezi smrtí a životem v otroctví, rozhodoval se v celé řadě případů pro onu a proti tomuto: *nečestno* bylo žítí otrokem... Antická tragedie jest napojena hluboce pesimismem, který obžalovává život a velebí toho, kdo umírá mlád. Život nejenže není tu hodnotou hodnot, ale nemá ani ve stupnici hodnot místa zvláště vysokého. Antická tragedie jako antická filosofie byla uměním a školou umírání: zde se učil antický člověk povznášeti se nad život; jen otrok lpěl na něm za každou cenu. Svoboda antického člověka měřila se jeho nebojácností před smrtí.

Ještě Schiller stojí v podstatě na témže stanovisku, když prohlašuje život ne za nejvyšší dobro, ale vinu za největší neštěstí. Smysl toho jest: za vinu platí se životem, vykupuje se a odčínuje se životem.